

УДК 338.12.4

Н.Ю. ШАБАТИН

Київський національний університет технологій та дизайну

РЕФОРМА І РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджується визначення постійно зростаючої ролі освіти в сучасному світі, обґрунтовується реформування освіти в умовах політичної трансформації, перехідної економіки та глобалізаційних процесів.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація освіти, реформування, інтеграційні процеси, глобалізація.

У сучасному світі освіта стала одним з найважливіших чинників і ресурсів соціального розвитку, формування нової якості економіки. Роль освіти постійно зростає разом із зростанням впливу людського капіталу. У суспільно-соціальному житті країн з ринковою економікою освіта обмежує класове розшарування суспільства, забезпечуючи «рівний старт» для вихідців з різних соціальних прошарків. ЮНЕСКО у своєму програмному документі «Реформа і розвиток вищої освіти» констатувала у 1995 році, що «світ стає свідком безпрецедентного за своїми масштабами розвитку вищої освіти та зростаючого усвідомлення його життєво важливої ролі для економічного і соціального розвитку» [1].

Актуальність теми дослідження визначається постійно зростаючою роллю освіти в сучасному світі, тим, що освіта в цілому і вища освіта, зокрема, зачіпає інтереси найширших верств населення всіх країн, а також необхідністю осмислення вітчизняної та світової практики реформування освіти в умовах політичної трансформації і глобалізаційних процесів. Водночас не менш важливо усвідомлювати можливі ризики та загрози, пов'язані з глобалізацією освітніх процесів. Проблема полягає не тільки в загрозі втрати національної неповторності системи освіти. Слепе копіювання західних зразків може привести до втрати власного позитивного досвіду, який отриманий нашою багаторічною історією, на нашому менталітеті [9].

Об'єкти та методи дослідження

За своєю суттю сфера вищої освіти повинна генерувати принципово нові ідеї для поступального руху суспільства, правильно їх оцінювати і швидко реалізовувати в соціальному розвитку в країні і в міжнародному масштабі. Виникнення нових знань, високоефективних типів обладнання, виробничих процесів і нових професій безпосередньо пов'язано з вищою школою. Міждисциплінарний характер більшої частини нових напрямків у науці і техніці ґрунтується на інноваціях у сфері вузівської освіти. Неефективність розвитку економіки України, залежність від кон'юнктури на товарному та фінансовому ринках світу, загострення багатьох соціальних процесів актуалізує теоретичне і практичне значення вищої освіти.

Постановка завдання

Орієнтири розвитку вищої освіти в Україні пов'язані з переорієнтацією в цілому освіти на економіку знань і відкрите суспільство, які виражають сутність соціально-економічної трансформації в постсоціалістичних країнах. Невід'ємною складовою статті є дослідження основних недоліків системи української освіти, таких як обмежена автономія навчальних закладів, неефективність державного фінансування та корупція.

Сьогодні всебічне вивчення інституту освіти привертає все більшу увагу дослідників у зв'язку з зростанням тієї ролі, яку воно відіграє в сучасному суспільстві, що об'єктивно зумовлено специфікою

історичного розвитку на рубежі століть. Вітчизняні та зарубіжні дослідники підкреслюють, що освіта, спеціальність, кваліфікація – цінності не тільки термінальні, а й інструментальні – спосіб досягнення цілей, капітал для інвестування. Наявність ресурсів у сфері освіти значною мірою обумовлює соціальну мобільність нових поколінь, доступ до інших суспільних благ, оскільки в розвиненому суспільстві освоєння багатьох ролей і набуття певних статусів практично детермінується навчанням, проходженням через формальні організації інституту освіти.

Результати та їх обговорення

Освіта – це живий організм, який ріс і розвивався разом з країною, як у дзеркалі відбиваючи всі її успіхи і поразки, надаючи, у свою чергу, сильний вплив на соціально-економічний і культурний розвиток України. Дуже складним і суперечливим був радянський період в історії освіти, залишивши після себе численні і глибокі проблеми, та й безсумнівні досягнення. Сучасний етап розвитку освіти в Україні не менш драматичний і неоднозначний. У суспільстві поступово формується розуміння того, що подолання кризових явищ, успіх реформ в Україні, її відродження багато в чому залежать від освітньої політики держави. Вивчення, становлення і розвиток вітчизняної освітньої системи, впливу на цей процес держави, суспільства, окремих діячів набуває в цей період особливого сенсу, і має не тільки пізнавальне, а й соціально-практичне значення [1; 3].

Термін «реформа» утворився від латинського слова «*reforto*» – перетворюю і в словниковому тлумаченні означає перетворення, зміна, перевлаштування суспільного життя, що не знищує основ існуючої соціальної структури, нововведення будь-якого змісту в тій чи іншій мірі пов'язане з прогресивними перетвореннями. Життя не стоїть на місці, розвиваючись, будь-яке суспільство завжди знаходиться в стані інноваційного руху та реформування. Суспільство починається з народної освіти: створювані в ньому інтелектуальні та духовні ресурси забезпечують відповідний розвиток промислового та сільськогосподарського виробництва, технічного прогресу, відродження моральності, національної культури та національного інтелекту, тому реформи, що відбуваються в суспільстві, завжди пов'язані з реформами та інноваціями в освіті. Роль освіти на сучасному етапі розвитку України визначається завданнями її переходу до демократичної і правової держави, до економіки знань, необхідністю подолання небезпеки відставання країни від світових тенденцій економічного і суспільного розвитку.

Якісно новий рівень розвитку сучасної України залежатиме від зростання її інтелектуального, культурного та морального потенціалу. Роль освіти в цьому процесі незаперечна. Без високої якості освіти, загальної та професійної культури громадян неможливо перевести економіку на інтенсивний шлях розвитку, успішно освоювати досягнення науково-технічної революції. Насамперед відбувся відхід від принципу, що передбачає пріоритетний розвиток народної освіти, що призвело до скорочення частки витрат на освіту в структурі національного доходу. За основу був прийнятий так званий залишковий підхід, коли в освіту прямували ті кошти, які залишалися після задоволення потреб інших галузей. Відзначимо, що зниження витрат на освіту в Україні відбувалося на тлі зростання асигнувань на освіту і культуру в розвинених країнах. Найбільш гостро кризовий стан освіти проявилось в падінні престижу знань, величезних втратах державних коштів на підготовку фахівців, які не працювали за отриманою професією. Помилки в плануванні підготовки кадрів, недостатнє стимулювання висококваліфікованої праці, низька заробітна плата привели до знецінення як освіченості, так і самої освіти в Україні. Інтелігентність і освіченість перестали бути моральними критеріями особистості. Кризовий стан

деформувало шкалу цінностей і породило такі негативні явища, як соціальна апатія молоді, безвідповідальність і низький рівень навчання. У цей же період різко позначився розрив між станом середньої і вищої школи, намітилася тенденція до уповільнення розвитку сфери освіти в порівнянні зі світовим рівнем. Зміст роботи середньої і вищої школи, її науково-педагогічне кадрове та матеріальне забезпечення зажадали корінного оновлення. Назріла гостра необхідність внесення радикальних змін до основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи. І насамперед, сьогодні якість підготовки фахівців є головною складовою їхньої конкурентоспроможності на ринку праці, умовою успішної інтеграції вищої школи України в європейські й світові освітні структури. Інтеграція як один з шляхів розвитку вищої школи України передбачає її реформування на основі сучасних світових та європейських стандартів. Ось чому органічне входження в європейський та світовий освітній простір є сьогодні однією з найважливіших ланок у діяльності вищої школи [3; 7].

Сучасна Україна як і раніше знаходиться в числі країн з найбільш розвинутою вищою освітою. Як наголосив перший заступник Міністра освіти і науки Євген Суліма під час свого виступу у Національній академії педагогічних наук України, в 2013 році мережа вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації налічує 823 заклади (тоді як у 2011–2012 навчальному році – 846), з них державної форми власності 425 закладів, комунальної форми власності – 221, приватної форми власності – 177. Сьогодні в системі вищої освіти України функціонують 199 університетів, 64 академії, 89 інститутів, 243 коледжі, 109 технікумів, 118 училищ та 1 консерваторія. У 2012–2013 навчальному році контингент студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності становить 2 млн. 170,1 тис. осіб (тоді як у 2011–2012 навчальному році – 2 млн. 312,8 тис. осіб) [6]. Аналізуючи динаміку кількості ВНЗ I–IV рівнів акредитації та кількості студентів у країні за 2008–2012 рр., слід відмітити їх щорічне зменшення. Чисельність студентів у вищих навчальних закладах знизилась за останні п'ять років на 503,9 тис. осіб (18,84%), переважно через зменшення набору студентів на перший курс, а кількість самих навчальних закладів скоротилась на 58 (6,58%). І це є позитивним фактом. Адже наявність такої великої кількості ВНЗ призводить до дублювання у підготовці кадрів з багатьох спеціальностей, а головне – до зниження якості формування фахівців [1; 7].

Глобалізація освіти та ринку праці призводять до росту популярності міжнародних університетських рейтингів. В умовах глобальної конкуренції та співпраці університети прагнуть оцінити, які позиції вони займають у світі та регіоні, а також якими є позиції інших вузів – що поліпшує співпрацю між вузами, полегшує процеси взаємовизнання дипломів та зарахування дисциплін тощо. Як свідчать результати щорічного рейтингу U21, Україна має доволі сильну систему вищої освіти. В Україні нараховується більше трьох сотень вузів III–IV рівнів акредитації, на фінансування освіти спрямовується близько 6% ВВП (у тому числі на вищу освіту – 2% ВВП), майже 80% випускників шкіл продовжують навчання в університетах, академіях та інших вищих навчальних закладах. За оцінками Всесвітнього економічного форуму, за показниками вступу до вищих навчальних закладів Україна має 10 місце у світі, за якістю навчання – 70 місце, за якістю навчання із точних наук (математика, природничі науки) – 34 місце в світі. Загалом, за інтегральною оцінкою системи вищої освіти Україна посіла 47 місце серед 144 країн. Проте в Україні практично немає університетів зі світовим ім'ям, які були б відомими та визнаними серед науковців та студентів з усього світу. Вагомим інструментом для презентації своїх здобутків на міжнародній арені та порівняння своїх позицій із іншими установами є світові

університетські рейтинги. Українські університети тільки починають входити до престижних міжнародних рейтингів закладів вищої освіти: на сьогоднішній день українські вузи представлені у рейтингу QS World University Rankings, рейтингу наукових установ світу SCImago Institutions Ranking, рейтингу Webometrics (найбільш авторитетнішими серед ВНЗ України є вітчизняні рейтинги «Компас» та академічний рейтинг університетів «Топ-200 Україна») [2; 8].

Вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду в сфері освіти дозволяє стверджувати, що ефективний і раціональний розвиток вищої школи можливо тільки на основі оптимального поєднання традицій та інновацій з урахуванням як негативного, так і позитивного досвіду еволюції і перетворення вузівської системи. Історичний досвід еволюції вищої школи необхідно розглядати як компонент соціальної структури, що забезпечує генетичний зв'язок між поколіннями і спадкоємність розвитку в системі освіти. В цілому можна говорити про те, що, незважаючи на труднощі останнього часу, вітчизняна система вищої освіти не тільки зберегла свій потенціал, але в ній відбулися важливі і цілком позитивні кількісні та якісні, структурні та функціональні зміни [4].

Виконання програми розвитку освіти має забезпечити перехід до нової якості освіти і виховання, що впливає з їх пріоритетності для розвитку України. Це, перш за все, стосується:

- підвищення індексу рівня освіти та індексу людського розвитку на регіональному та загальнодержавному рівні відповідно до рейтингу України за цими індикаторами;
- залучення громадян до національної культури, піднесення моралі та духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, патріотизму;
- створення рівних умов і можливостей для здобуття громадянами повноцінної освіти протягом життя, для особистісного розвитку й творчої самореалізації;
- підвищення професіоналізму та соціального статусу викладачів і науково-педагогічних працівників, забезпечення їх державної підтримки;
- підвищення якості навчання і виховання, що позитивно вплине на рівень кваліфікації, компетентності та відповідальності фахівців усіх напрямів підготовки і перепідготовки кадрів, упровадження новітніх педагогічних та інформаційних технологій, поглиблення інтеграції освіти і науки;
- підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили;
- створення ефективного механізму залучення та використання ресурсів держави на потреби освіти [4; 9].

В умовах сучасного розвитку вищої освіти історичний досвід дозволяє здійснити не тільки пізнавальну, а й прогностичну функції. Впровадження інновацій без аналізу можливих негативних наслідків нововведень може негативно позначитися на розвитку вищої школи. Для успішного розвитку освіти та становлення громадянського суспільства в сучасній Україні необхідно:

- привести систему освіти у відповідність новим зовнішнім і внутрішнім умовам її функціонування, новим потребам суспільства;
- розглядати освітній комплекс в широкому соціальному і економічному контексті, а саму реформу освіти – як невід'ємну частину загальної економічної, правової та соціальної реформи, спрямованої на лібералізацію суспільства;
- сформувати механізми реалізації конституційних прав громадян на освіту, що відповідають умовам ринкової економіки і скорочення розподільних функцій держави;

– змінити ставлення до освіти як невиробничій сфері і розглядати його як одну з найважливіших складових частин духовного життя суспільства, яке завжди буде надавати саме активний вплив на розвиток економіки та культури, відігравати величезну роль у становленні громадянського суспільства;

– створити таку цілісну систему безперервної освіти, яка охоплювала б усі етапи розвитку людини, сприяла б постійному оновленні професійних знань, підвищенню культурного рівня, швидкому освоєнню науково-технічних досягнень і реалізації новаторських ідей.

Тому, доцільно підкреслити, що труднощі перетворення вищої школи, по-перше, обумовлені специфікою конкретно-історичних умов розвитку, проблемами реформування суспільства, по-друге, в чому вони визначаються складнощами інтеграції масштабної, що склалася і цілісної системи вузівської школи в нові суспільні відносини. Негативні тенденції у розвитку вищої освіти також були обумовлені слабкою і непослідовною освітньою політикою держави, недостатньою увагою до проблем вузівської освіти [4].

Висновки

Для подальшого розвитку вищої освіти, на наш погляд, необхідно: удосконалити науково-обґрунтовані принципи державної освітньої політики, що враховує, насамперед, історичний досвід підготовки висококваліфікованих кадрів, а також сучасні вимоги до змісту освіти, неодмінним атрибутом якої є професійна компетентність і конкурентність на ринку праці.

Таким чином, модернізація структури вищої освіти передбачає проведення цілого ряду реформ. При цьому проводити їх необхідно з урахуванням збереження національного надбання та запобігання руйнації національної системи вищої освіти. Реформування вищої освіти повинно передбачити оптимізацію мережі вищих навчальних закладів, запровадження національної системи кваліфікацій, що узгоджуватиметься із напрямками освіти та підготовки європейського простору вищої освіти. Доцільно також звернути увагу, що прийняття правил єдиного соціально-економічного простору повинно розпочатись з усвідомлення вимог сучасної глобалізації та формування відповідної політики внутрішньої перебудови. [9].

Список використаної літератури

1. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 рр.: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.07.2006 р. – No 396-р. – С. 4-6.
2. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / [уклад. М.Ф. Степко, Я.Я.Болубаш, К.М. Левківський, Ю.В. Сухарніков]; відп. ред. М.Ф. Степко. – К.: Освіта України, 2004. – 60 с.
3. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с. – С. 546.
4. Полевикова О.Б. Професійна педагогічна освіта в умовах глобалізації: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. [«Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах ВНЗ»], (Умань, 8–9 жовтня 2009 р.). – Умань: ПП Жовтий, 2009. – С. 79-80.
5. Шинкарук В. Системний підхід до дослідження інтеграційних процесів у вищій освіті України / В. Шинкарук, Х. Чаковський, К. Метешкін // Вища школа. – 2008. – №9. – С. 12-19.
6. www.nagolos.com.ua/ua/news/21659-u-mon-pidrahuvali-kilkist-vnz

7. www.dnpb.gov.ua/datas/upload/files/591698814.pdf?PHPSESSID=4011ba9f93fddeab460b3e62d37383
8. www.bestuniversities.com.ua/sites/default/files/c2013.pdfhttp://www.nagolos.com.ua/ua/news/21659-u-mon-pidrahuvali-kilkist-vnz
9. www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_8/files/PD810_46.pdf

Стаття надійшла до редакції / Article received: 05.09.2013

Реформа и развитие высшего образования.

Шабатин Н.Ю.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

В статье исследуется определение постоянно возрастающей роли образования в современном мире, обосновывается реформирования образования в условиях политической трансформации, переходной экономики и глобализационных процессов.

Ключевые слова: высшее образование, глобализация образования, реформирование, интеграционные процессы, глобализация.

The reform and development of higher education.

N. Shabatin

Kyiv National University of Technologies and Design

The paper investigates the definition of an ever-increasing role of education in today's world, education reform is justified in terms of political transformation, economic transition and globalization processes.

Keywords: higher education, globalization of education reform, integration processes, globalization.